

Усөналиева Д.А.

**БИЛИМ БЕРҮҮ – ЖУМУШЧУ КҮЧТӨРДҮ ЖАҢЫ ТАЛАПКА
ЫЛАЙЫКТАШТЫРУУНУН МААНИЛҮҮ ШАРТЫ**

Усөналиева Д.А.

**ОБРАЗОВАНИЕ – ВАЖНЕЙШЕЕ УСЛОВИЕ АДАПТИРОВАНИЯ К НОВЫМ
ТРЕБОВАНИЯМ РАБОЧЕЙ СИЛЫ**

A.A. Usonaliev

**EDUCATION IS A MAJOR CONDITION OF ADAPTATIONS TO THE NEW
REQUIREMENTS OF LABOUR FORCE**

УДК: 371

Кыргызстандагы билим берүүнүн заманбап абалы далилденип, анын жумушчу күчтөрүнүн сапатына таасири изилденип, жумушчу күчтөрдүн рыногу менен билим берүү рыногунун бири-бири менен болгон байланышы каралат.

Негизги сөздөр: жумушчу күчтөр, жумушчу күчтөрдүн сапаты, билим берүү, кесиптик билим берүү, билим берүүнүн экономикасы.

В статье рассматривается современное состояние образования в Кыргызстане и его влияние на формирование качества рабочей силы, также взаимосвязь рынка рабочей силы и рынка образовательных услуг.

Ключевые слова: рабочая сила, качество рабочей силы, образование, профессиональное образование, экономика знаний.

In the article the modern state of education in Kyrgyzstan and his influence are examined on forming of quality of labour force, also intercommunication of market of labour force and market of educational services.

Key words: labor force, the quality of the labor force, education, vocational education, knowledge economy.

Рынок экономикасына өтүүдө жергиликтүү мектептердин мыкты сапаттарын сактап калуу менен бирге, билим берүүдөгү формалары жана мазмундары эл аралык стандартка ыңгайлашкан билим берүү системасын реформалоо зарылчылыгы бышып жетилди. Кыргызстандагы билим берүү системасы билим берүү программаларынын үч негизги түрүн камтып, көп деңгээлдүү болуп калды:

1) мектепке чейинки балдар уюмдары үчүн атайы билим берүү программалары; 2) негизги орто билим берүүнүн чегиндеги жалпы билим берүү программалары; 3) квалификациялык адистерди даярдоосун камсыздаган кесиптик программалар.

Кесиптик билим берүүнүн мекемелери үч түрдөн жана деңгээлден турат: башталгыч кесиптик билим берүүдөн, орто кесиптик билим берүү; жогорку билим берүү.

Башталгыч кесиптик билим берүүнүн негизги тапшырмасы - жумушчу адистерди сапаттуу даярдоо. Акыркы жылдары республикада жаштардын арасында жумушчу адистерди даярдоого өзгөчө көңүл бөлүнүп башталды. Башталгыч кесиптик-техникалык билим берүү (БКТББ) 2012-ж. 70-ж. юбилейин өткөргөндүгү жумушчу адистерди даярдоо боюнча өлкөдөгү туруктуу түзүмдүн бар экендигин маалымдайт.

Адистерди даярдоонун бул системасы боюнча статистикалык маалыматтардын динамикасы 1-таблицада көрсөтүлгөн.

1-таблица – Башталгыч кесиптик окуу жайлары
(миң адам)

Жылдар	Окуу жайлардын саны (жыл аягында)	Андагы окуучулардын саны	Кабыл алынган окуучулар	Даярдалган (чыгарылды)
1991	111	49,5	30,9	28,1
2000	113	26,5	22,6	20,7
2010	109	31,2	29,4	27,5
2011	109	31,0	29,5	28,1
2012	110	31,0	26,4	25,4
2013	111	29,4	28,7	27,5
2014	111	28,5	28,1	25,5
2015	111	28,8	29,1	25,7

Булак: Кыргызстан сандарда. – Б.: УСК, бир катар жылдар.

1-таблицанын маалыматы боюнча, 20 жыл аралыгында башталгыч кесиптик окуу жайлардын санын туруктуу деп мүнөздөсө болот. Бирок, бул жерде белгилеп айта кетүүчү нерсе болуп, 2015-ж. бүтүрүүчүлөрдүн саны 1991-ж. реформалоого чейинки деңгээлге жеткен жок. Адистерди даярдоо негизинен мамлекеттик бюджеттин эсебинен (92,9%), окуучулардын каражатынан, ишканалардын каражатынан жана жумушсуз жарандарды окутууга багытталган мамлекеттик жумуш менен орноштуруу кызматынын эсебинен жүргүзүлүүдө. Турукташтыруу жана реформа жүргүзүүдө, кесиптик-техникалык билим берүү системасынын бирден-бир өзгөчө орчундуу көйгөйлөрү катарында, чектүү каржы булактары, өтө билимдүү эмес адамзат ресурстары жана артта калган материалдык техникалык база эсептелет.

Кесиптик билим берүүдөгү кийинки деңгээл, орто кесиптик окуу жайларда даярдоо эсептелет. Анын өнүгүүсүнүн негизги көрсөткүчтөрү 2-таблицада көрсөтүлгөн. Акыркы жылдары орто звенодогу адистерди даярдоо өтө актуалдуу болуп келүүдө. Студенттердин санынын көбөйүшү жана билим берүү уюмдарынын кеңейтилиши республиканын борборунда жана республиканын региондорунда мамлекеттик жана жеке инвестициялардын эсебинен ачылган. Орто кесиптик билим берүү программасы көптөгөн жогорку кесиптик билим берүү уюмдарында жүзөгө ашууда.

2-таблица – Орто кесиптик окуу жайлардын өсүп-өнүгүүсү

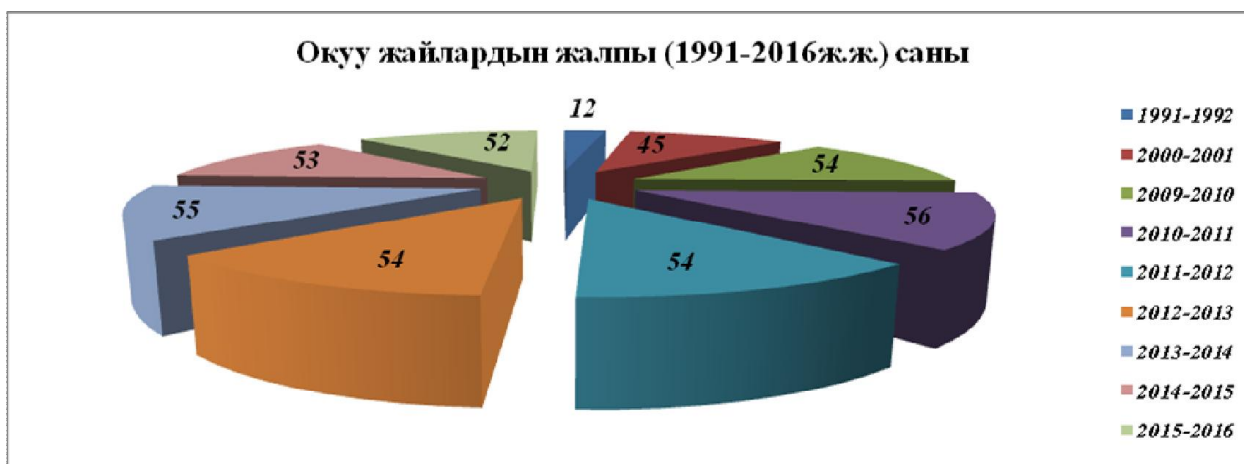
	1991-1992	2000-2001	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016
Окуу жайлардын саны-бардыгы	48	53	111	122	126	132	131	129	130
Студенттердин саны-жалпы, миң адам	42,7	26,4	59,6	64,3	72,3	83,3	91,6	92,5	89,6
Калктын 10 миң адамга орто кесиптик окуу жайлардын студенттеринин туура келиши	94	69	116	123	136	154	166	164	155
Окутуучулардын саны (штаттагы персонал), адамчел.	3630	2171	4800	5011	5590	6343	7230	7547	6725

Булак: Кыргызстан сандарда. – Б.: УСК, бир катар жылдар.

Биздин көз карашыбыз боюнча, өзгөчө кайчы пикир жараткан Кыргызстандын жогорку билим берүү системасынын өнүгүүсүнүн жыйынтыгы эсептелет. Жогорку мектептен топтолгон потенциал, коом тарабынан моралдык жана инвестициялык колдоого ээ болуп, XX-к. 90-ж. реформанын кыйын жылдарында «эптеген» кризистик доордон заманбап модернизациялоо дооруна өтүүгө туруштук берди. Бирок, жогорку билим берүүнүн реформалары өтө жай болгондуктан, алдыга койгон максаттарына жете алган эмес. Бара-бара, жогорку мектеп инновациялык ыкмаларды кабыл албай калган. Ал эми акыркы жылдары жогорку мектеп экстенсивдүү фактордун эсебинен өсүп-өнүгө баштаган.

Маселен, 20 жыл аралыгында Кыргызстанда жогорку окуу жайлардын саны дагы, студенттердин саны дароо өскөн (1-сүрөт).

1-сүрөт. Окуу жайлардын жалпы (1991-2016ж.ж.) саны

Эгерде 1991-ж. өлкөдөгү бар болгону 12 жогорку окуу жайында 58,8 миң студент билим алса, ал эми 2012-ж. 54 ЖОЖдо 231,6 миң студент жогорку билиге ээ болгон. Ушундан улам, Кыргызстанда бул коэффициент ар бир 10 миң калкка 454 студент түзсө, ошол эле учурда аталган көрсөткүч АКШда - 432, Англияда-260 адамды түзгөн (3-таблица).

3-таблица-Жогорку кесиптик окуу жайлардын өсүп-өнүгүүсү

	1991-1992	2000-2001	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016
Студенттердин саны - бардыгы, миң адам	58,8	188,8	233,6	230,4	239,2	231,6	223,2	214,4	199,5

Булак: Кыргызстан сандарда. – Б.: УСК, бир катар жылдар.

Кыргыз Республиканын Билим берүү жана Илим Министрлигинин жүргүзгөн иш-чараларынын жыйынтыгында жогорку окуу жайлардын санын сактап калуу менен, 2015-2016-окуу жылынын башында студенттердин санын 199,5 миң адамга кыскарткан.

Мындай жыйынтык ар кандай талкууларды жаратууда. Бир жагынан алып караганда, сандык көрсөткүчтүн кыскарышы билим берүүнүн сапатын жогорулатуу боюнча келечектүү реформалардын алгачкы кадамдары болсо, экинчи жагынан окутуучулук корпусту сактап калуу көйгөйү жаралган, себеби,

жетпей калган каржы каражаттардын ордун толуктаганга башка каражат жок болгон.

Мамлекеттик каржылоонун кескин кыскарышынын шартында жогорку мектеп эптеп жашап, ал эми азыркы күндө бюджеттик эмес окууда окуган студенттердин эсебинен жалпы студенттердин 90% каржыланууда. Жогорку кесиптик билим берүүгө болгон дээрлик суроо-талап көбүн эсе билим берүүдөгү демпингдик баалар менен, абитуриенттердин ЖОЖдорго тапшыруудагы билим деңгээлине болгон талаптын төмөндүгү менен түшүндүрүлөт. Бүгүнкү күндө мамлекеттик ЖОЖдордун алдында Болон процессинин нугунда келечектүү ургаалдуу өнүгүүнүн жолун табуу курч абалда турат.

Профессордук-окутуучулук түзүмдү тандоодо чоң кемчиликтер бар.

Биринчиден, айрым бир окутуучулардын даражалык деңгээлдери төмөн. Норматив боюнча илимдин кандидаттары жана докторлору 60% түзүшү керек эле, бирок айкындуулукта, бул сан республика боюнча араң гана 30%ке жетет.

Экинчиден, башкаруу жана жардамчы персоналдары көбөйүп, үч окутуучуга 1,5 АБНнын өкүлү жана жардамчы жумушчу туура келип, жыйынтыгында окутуучулардын айлык маянасынын жогорулай турган мүмкүнчүлүгүн кыскартат.

Үчүнчүдөн, окуу аянтчалары жана маалыматтык-коммуникациялык технологиялар менен жабдуу нормативи аткарылбай келет.

Төртүнчүдөн, профессордук-окутуучулук түзүмүнүн ишинде туруктуулук жок. Мисалы, алгач билимдин сапатын баалоодо модулдук-рейтингдик системаны кийиришсе, азыр болсо компетенттүүлүк системага өтүштү. Компетенттүүлүк системага өткөн менен окутуучулардын эмгек шарты баштагыдай эле калып, окутуучуларды мотивациялоо, шыктандыруу төмөн. ЖОЖдордогу рыноктук системага карабастан, окуу-усулдук иштеринин көпчүлүгү айлык маянанын аздыгына карабастан, коомдук иш катары аткарылгандыгы таң калтырат.

Социалдык-экономикалык өнүгүүнүн жаңы этабында билим берүү тармагы өнүгүүнүн рыноктук жана рыноктук эмес ыкмаларын айкалыштырылышы керек. Бул учурда алдын ала:

➤ өлкөнүн жарандарынын жалпы социалдык-демографиялык тайпалары үчүн кесиптик билим берүү системасынын өнүгүүсүн жетектөө боюнча нормативдик-укуктук базаны түзүү;

➤ мамлекеттик каражаттарды натыйжалуу пайдаланууну жогорулатуу;

➤ кесиптик билим берүү мекемелерин көп кырдуу каржылоону камсыздоо;

➤ билим берүү мекемелеринде каржы каражаттарынын чыгымдалуусун көзөмөлдөө жана айкындыгын аныктоо.

Бул үчүн:

➤ социалдык коргоонун кепилдигинин негизи катарында билим берүү системасы мамлекет тарабынан каржылоону көбөйтүү;

➤ кесиптик билим берүүнүн бардык системасында билим берүүнү каржылоо системасын иштеп чыгуу;

➤ билим берүүнү каржылоонун механизмдерин жана методикасын жакшыртуу;

➤ окуучуларды дарек принцибинин негизинде социалдык жактан коргоо;

➤ билим берүү мекемелеринин мамлекеттик эмес жана бөлөк формаларын ар тараптуу өнүктүрүү.

Заманбап шартта өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө билим берүү системасынын өнүгүүсү жана мектептик билим берүүсү, жана ошондой эле адистерди даярдоо системасынын сапаттык көрсөткүчтөрү таасир берет. Ушундан улам билим берүү системасында чечиле турган негизги суроолор:

➤ сабаттуу, интеллектуалдуу, өзүнүн жумушунун дасыккан чыгармачыл кесипкерлерин окутуу жана чыгаруу;

➤ илим жана техниканын заманбап жетишкендиктерин колдонуунун негизинде адистерди даярдоо;

➤ адистерди даярдоодо бүтүндөй баскычтарды көзөмөлдөө.

Адабияттар

1. Каниметов Ж.К. Основные направления демократизации образования в Кыргызской Республике: Моногр. / Кырг. гос. пед. ун-т им. И.Арабаева.- Б.: Промтехком., 2004.
2. Качественное образование путь к личному и профессиональному успеху: Сб. науч. тр., посвящ. 20-летию независимости КР. - Б., 2010.
3. Исык-Кульск. гос. ун-т. Материалы научно-практ. конф., посвящ. 60-летию образования Исык-Куль гос. ун-та.- Каракол.
4. Кыргызстан в цифрах за ряд лет; Социальные тенденции Кыргызской Республики; КР <http://stat.kg/>

Рецензент: к.э.н., Мамытов А.С.